

ΣΥΝΑΥΛΙΑ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

ΩΡΑ 9.00 Μ.Μ.

ΠΟΛΥΦΩΝΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΡΣΙΚΗ

I. ΗΠΕΙΡΟΣ

α) Πολυφωνικό Συγκρότημα Κτισμάτων Πωγωνίου

Σωκράτης Τσιάβος
Βαγγέλης Κώτσου
Ανθούλα Κώτσου
Δημήτρης Μάτσιας
Πηνελόπη Μάτσια
Σταυρούλα Βασιλείου
Βασίλης Τζούλας
Αλέξανδρος Τσιμέκας
Κατερίνα Βλάχου
Νότα Καλτσούνη

β) Κομπανία Πετρο-Λούκα Χαλκιά

Πετρο-Λούκας Χαλκιάς κλαρίνο
Χαράλαμπος Χαλκιάς κλαρίνο
Αχιλλέας Χαλκιάς βιολί
Χριστόδουλος Ζούμπας λαγούτο
Γιάννης Κόντος ντέφι

II. ΚΟΡΣΙΚΗ

Συγκρότημα A FILETTA

Jean-Claude Acquanina
Pierre Bertoni
Paul Giansily
Jean Sicurani
Maxime Vuillamier

Μουσική έρευνα - Καλλιτεχνική επιμέλεια:

Λάμπρος Λιάβας

Συντονισμός : Ειρήνη Λαγουρού

Πολυφωνικά τραγούδια από την Ήπειρο και την Κορσική

Μιά μουσική "αντιπαράθεση"

Πολυφωνικό Συγκρότημα Κτισμάτων Πωγωνίου

Συγκρότημα "A Filetta" της Κορσικής

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΒΥΡΩΝΑ

ΤΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΜΟΙΡΟΛΟΪ

"Το μοιρολόι έφτασε στην Ήπειρο, στα Γιάννενα, εκεί που είμαστε τότε η οικογένεια, το 1913 όταν λευτερωθήκαμε. Από τη Βόρεια Ήπειρο έφτασε, που ήταν επίσης σκλαβωμένη στους Τούρκους για χρόνια πολλά και οι άνθρωποι δεν είχανε τι άλλο από το μοιρολόι, με πολύφωνα, πολλές φωνές. Γιατί ταξίδευε ο κόσμος, χανότανε για πολλά χρόνια κι είναι ο σπουδαιότερος απ' όλους λόγος για να μη μπορεί κανείς να ξεχάσει τις γυναίκες που περίμεναν και τόριχναν στο μοιρολόι. Έχω κρατήσει μέσα μου πολύ δυνατά αυτήν την εικόνα, το μοιρολόι. Με πηγαίνει στον τόπο μου, θυμάμαι. Όλα είναι πάνω μου εκείνη τη στιγμή, όποτε το ακούσω να το λένε καλά ή όποτε το παίζω κλαίγοντας από χαρά. Εκείνη τη στιγμή όλη η Ήπειρος είναι πάνω μου, η μάνα μου, τ' αδέρφια μου, φίλοι και άλλοι πολλοί, γιατί απ' όλα έχω περάσει..."

ΤΑΣΟΣ ΧΑΛΚΙΑΣ

Θύμψεις και σημειώσεις

ΤΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΠΟΛΥΦΩΝΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Πρόκειται για δημοτικά τραγούδια που εντοπίζονται στην περιοχή γύρω από τα σημερινά ελληνοαλβανικά σύνορα (Πωγώνι, Δερόπολη, Δελβίνο, Χειμάρρα, Λεσκοβίκι, μέρος της Κόνιτσας, κ.ά.), όπου ως το 1944 συμβίωναν πληθυσμοί Ελλήνων και Αρβανιτών (Τσάμπδες και Λιάπηδες). Αποτελούν τη μοναδική περίπτωση μουσικής παράδοσης, αλλά και μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες μουσικές φόρμες όχι μόνο στην Ανατολική Μεσόγειο και τα Βαλκάνια αλλά στο παγκόσμιο ρεπερτόριο της λαϊκής πολυφωνικής μουσικής.

Η απόδοση των τραγουδιών αυτών γίνεται από ομάδα τραγουδιστών που πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον 4 άτομα. Ο συνηθέστερος αριθμός είναι 5, αλλά μπορεί να φτάνει και 6, 7 ή ακόμη και 10 τραγουδιστές - ανάλογα με τους ισοκράτες (ώστε να "γεμίζει το τραγούδι και να πάει βρονταριά!...").

Ο κορυφαίος της ομάδας τραγουδάει την κυρίως μελωδία, δηλαδή αρχίζει, "παίρνει" το τραγούδι, γι' αυτό και ονομάζεται "παρτής" ή "πάρτης" ή "σπκωτής". Του απαντάει ο δεύτερος που "γυρίζει" ή "τσακίζει" το τραγούδι, γι' αυτό και λέγεται "γυριστής", ενώ οι υπόλοιποι, οι "ισοκράτες", κρατούν το "ίσο", δηλαδή το φθόγγο της τονικής της μελωδίας.

Στην ομάδα αυτή μπορεί να προστεθεί (επιπλέον ή σε αντικατάσταση του γυριστή) κι ένας ακόμη τραγουδιστής, ο "κλώστης", που κάνει ιδιόμορφους λαρυγγισμούς με ψεύτικη ψηλή φωνή ("φαλτσέτο", όπως στα τυρολέζικα γιόντλερ), "κλώθοντας" το τραγούδι ανάμεσα στην τονική και την υποτονική της μελωδίας.

Τόσο ο γυριστής όσο και ο κλώστης κόβουν απότομα το τραγούδι στην υποτονική της μελωδίας δημιουργώντας έτσι με τον τελευταίο φθόγγο του παρτή μια έντονη διαφωνία (διάστημα 2ας), που είναι το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της πολυφωνικής φόρμας και της δίνει ένα ιδιόμορφο άκουσμα.

Η τοποθέτηση των τραγουδιστών μέσα στο σύνολο και το φύλο τους ακόμη, ορίζεται από μια αυστηρή ιεραρχία που βρίσκεται σε σχέση με το ρόλο και την τεχνική του καθένα μέσα στην ομάδα.

Όσον αφορά την καταγωγή αυτής της πολυφωνικής φόρμας (παρόλο που η έρευνα δεν έχει καταλήξει ακόμη σε βέβαια συμπεράσματα), όλες οι ενδείξεις πείθουν ότι ανάγεται σε πολύ παλιές (ίσως ακόμη και προελληνικές) εποχές. Πράγματι οι μελωδίες των τραγουδιών (μαζί με ορισμένα ακόμη της Ηπείρου και κάποια γυναικεία τραγούδια της Θεσσαλίας) είναι τα μοναδικά στον ελλαδικό χώρο που έχουν διατηρήσει την πεντατονική ανημίτονη κλίμακα

(μουσική κλίμακα που αποτελείται από 5 νότες χωρίς ημιτόνια). Η κλίμακα αυτή, όπως έχει αποδείξει η πρόσφατη μουσικολογική έρευνα, ταυτίζεται με το δώριο τρόπο των αρχαίων Ελλήνων, την κατεζοχόν "ελληνική αρμονία".

Μέσα στους αιώνες στο πολυφωνικό τραγούδι έρχονται να προστεθούν και νέες επιδράσεις, όπως αυτή της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής, που, χωρίς αμφιβολία, επηρεάζει τη μελωδική γραμμή του γυριστή (τονική και υποτονική) καθώς και τους ισοκράτες. Επίσης στην τεχνική του παρτή και του κλώστη μπορούμε να διακρίνουμε κάποια μίμηση του "πολυφωνικού" παιζίματος της γκάιντας, κάτι που ανιχνεύουμε και στον τρόπο που παίζουν το κλαρίνο και το βιολί οι παλιοί ηπειρώτες οργανοπαίχτες, όταν και αυτοί μιμούνται τη γκάιντα στους παραδοσιακούς σκοπούς "μονή γκάιντα" και "διπλή γκάιντα" που συναντάμε σ' αυτή την περιοχή. Τα ηπειρώτικα πολυφωνικά τραγούδια, εκτός από την ιδιαιτερότητα της μουσικής τους δομής και το μοναδικό τρόπο με τον οποίο εκφράζουν το φυσικό, ιστορικό και κοινωνικό χώρο όπου γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν, παρουσιάζουν παράλληλα κι ένα ενδιαφέρον μέσα από τη μελέτη της εξάπλωσής τους.

Έτσι έχουν επηρεάσει ανάλογες φόρμες φωνητικής μουσικής στη Γιουγκοσλαβία (Ιλλυρία) και στην Κάτω Ιταλία και Σικελία (όπου εγκαταστάθηκαν Αρβανίτες τον 15ο αιώνα, διωγμένοι από τους Τούρκους).

Επίσης, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η θεωρία του Ολλανδού μουσικολόγου Jaap Kunst που συνδέει την πολυφωνία της Ηπείρου με τη μακρινή Ινδονησία, καθώς επισημαίνει αναλογίες όχι μόνο στη δομή και τις ονομασίες των τραγουδιστών, αλλά φτάνει και ως τα διακοσμητικά μοτίβα της λαϊκής κεντρικής.

Πράγματι, φαίνεται πως υπάρχει ένα νοτιό τόξο (που ανάγεται σε προελληνικές περιόδους και ανανεώθηκε αργότερα, την Αλεξανδρινή εποχή) που συνδέει πολιτισμικά τα Βαλκάνια με τη Ν.Α. Ασία, περνώντας από τον Καύκασο, τη Β. Περσία, το Αφγανιστάν, τη Β. Ινδία...

Σ' όλο το μήκος της διαδρομής, βρίσκουμε πολιτισμικές συγγένειες και αντιστοιχίες που εκδηλώνονται και στη μουσική, επιβεβαιώνοντας γι' άλλη μια φορά την αρχέγονη δύναμη των ήχων στην επικοινωνία ανάμεσα στους λαούς, πέρα από φυλές και θρησκείες.

Λάμπρος Λιάβας

ΠΟΛΥΦΩΝΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ
ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ ΠΩΓΩΝΙΟΥ
Βιογραφικό σημείωμα

Το συγκρότημα, στην αρχική του μορφή, έχει ζωή 25 χρόνων κι έχει εμφανιστεί σε πολλές εκδηλώσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, Παλλάς, Γαλλικό Ινστιτούτο, Ολυμπία Παρισιού κ.ά.).

Υπεύθυνος του σχήματος είναι ο Βαγγέλης Κώτσου, που διδάσκει πολυφωνικό τραγούδι στο πλαίσιο των σεμιναρίων του Μουσείου Λαϊκών Οργάνων.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΛΚΙΑΣ (ΛΟΥΚΑΣ)
Βιογραφικό Σημείωμα

Γεννήθηκε το 1934 στο Δελβινάκι του Πωγωνίου της Ηπείρου. Γιος του σπουδαίου λαϊκού κλαριντζή Περικλή Χαλκιά και της Καλλιρρόης Χαλκιά, το γένος Χαρισιάδη (μιας ακόμη σπουδαίας μουσικής οικογένειας της Ηπείρου), άρχισε να δοκιμάζει τις δυνάμεις του σ' ένα αυτοσχέδιο κλαρίνο ήδη από την ηλικία των εννέα χρόνων. Στη διάρκεια της Κατοχής πήρε επί 6-7 μήνες μαθήματα στα Δολιανά κοντά στο διάσημο τότε δεξιοτέχνη Φίλιππα Ρούντα. Το 1950 η οικογένειά του εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου, μαζί με τον αδελφό του Αχιλλέα, έπαιξε επί μια δεκαετία στο δημοφιλές συγκρότημα του ηπειρώτη λαουτιέρη Λεωνίδα Καβάκου (παπού του διάσημου βιολιστή), ενώ μια χρονιά συνεργάστηκε και με τον Τάσο Χαλκιά, δεύτερο ξάδερφο του πατέρα του. Από το 1960 ως το 1979 έζησε στη Νέα Υόρκη, όπου γνώρισε πολύ μεγάλη επιτυχία στο χώρο των Ελλήνων μεταναστών. Από το 1979 ο Πετρο-Λούκας Χαλκιάς ζει στο Δελβινάκι και στην Αθήνα ως ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της ηπειρώτικης μουσικής, με ηχογραφήσεις και συναυλίες στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Στην τέχνη του κλαρίνου έχει μύσει και το γιο του Χαράλαμπο.

ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ "A FILETTA"
ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΡΣΙΚΗ

Το συγκρότημα A FILETTA δημιουργήθηκε το 1978 στο Balagne της Κορσικής και προβάλλει τον ιδιαίτερο τύπο πολυφωνικού τραγουδιού που χαρακτηρίζουν την παράδοση του νησιού.

Τα πολυφωνικά αυτά τραγούδια (raghiella) μπορεί να έχουν είτε θρησκευτικό είτε κοσμικό χαρακτήρα.

Διακρίνονται για τον έντονο μελισματικό χαρακτήρα τους και την παράλληλη κίνηση των τριών βασικών φωνών:

secunda, terza και bassu.

Οι ερευνητές εντοπίζουν επιδράσεις από το Γρηγοριανό μέλος και τις πρώτες πολυφωνικές λειτουργίες της Δύσης, αλλά και συνδέσεις του ύφους αυτού με τις λαϊκές πολυφωνίες της Μεσογείου (Σαρδηνία, Σικελία).

Δισκογραφία "A FILETTA"

1981 MACHJA, N' AVEMU UN' ANTRA

1982 O' VITA

1984 CUN TE

1987 SONNI ZITELLINI

1989 A U VISU DI TANTI

1992 AB 'ENTERNU,

Παραγωγή : Saravah

1994 UNA TARRA CI HE,

Παραγωγή : A FILETTA Έκδοση : Olivi Music

